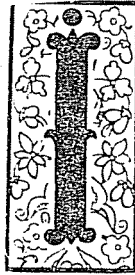

Tarih

İslâm Medeniyetinde Türkler

TAHSİN ÜNAL

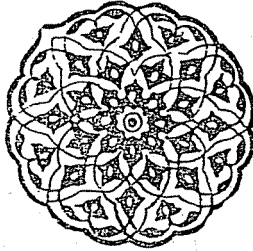

İslâm medeniyetinin mahiyeti: İlim, mücerret bir tekâmül olmadığı gibi yalnız bir kıt'anın malı da değildir. İlim, mahalli ve millî değil, beynelmilel olup milletlerin müşterek düşünce ve buluşlarının, müşterek katkılarının eseridir. Bununla beraber ilim, gelişip tekâmül ettiği ve olgunlaştığı sosyal, siyasi ve Coğrafi çevrenin az çok rengini ve karakterini de taşır. Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma, Asya ve Avrupa medeniyetleri denilmesinin sebebi budur.

İslâm medeniyetinin en büyük kaynaklarından biri Kur'an ise, öteki de Hadisler olmakla beraber, bu yeni medeniyete kendisinden önce mevcut olan «Yunan, Bizans, Roma, İran ve Türk» medeniyetleri de ister istemez katılmışlardır. İslâmiyetin yayıldığı yerlerde, islâmiyeti kabul eden milletler, kendilerinin eski medeniyetlerini islâm kültür ve medeniyetiyle birleştirmişler ve karıştırmışlardır. İslâmî ilkeler ile karıştırıp hamur yapmışlar ve islâm medeniyetini inşa etmişlerdir.

Bu itibarla islâm medeniyeti ne yalnız islâmî ilkelerin, kur'an ve hadislerin eseridir ve ne de yalnız arapların eseridir. İslâm medeniyeti, islâm ilkelerinin, kur'an ve hadislerin, islâmiyeti kabul eden Süryani, Rum, İran, Arap ve Türklerin ortak eseridir. İslâm medeniyetine Abbasiler devrinden itibaren eski Yunan, Bizans ve Hind kültür ve medeniyetinden yapılan tercümelerle, bu milletler de katılmışlardır. Böylece İslâm medeniyeti mahalli ve millî olmaktan çıkarak, beynelmilel bir medeniyet haline gelmiştir. Lâkin rengini karakterini, şeklini ve fikriyatı ile ruhunu islâm ruhudan aldığı için adına islâm medeniyeti denilmiştir.

İslâm medeniyetine, gerek onu asırlarca dış tehlikelerden korumak, yaymak, gerek ilim kurumları açarak geliştirmek ve olgunlaştırmak bakımından, gerekse zekâları, kabiliyetleri, kültür

ve medeniyetleri ile katkılarda bulunmak bakımından, en çok hizmet eden Türkler olmuştur.

Türklerin islâm olması: 751de Çinlilerle müslüman araplar arasında yapılan Talas savaşından sonra batı Türkistanda oturan Türkler, islâmiyeti kabul etmeye başladılar. Bundan 200 sene kadar sonra, yani 930 da Karahanlıların hükümdarı Abdülkerim Satuk bugra han'ın Kaşgarda islâmiyeti kabul edip doğu Türkistanı idaresi altına almasından sonra, doğu Türkistandaki Türkler de islâmiyeti kabul etmişlerdir. Aynı tarihlerde Hazarlara tabi olarak, Aral gölünün kuzeyinde yaşayan Selçuklar da islâmiyeti kabul etmişlerdi. Islâmiyeti önce kabul eden Türklerin çocukları önce, sonra kabul edenlerin çocukları biraz daha sonra, islâmiyetin kültür ve medeniyet kervanına katılmışlardır.

Islâmiyeti kabul etmeden önce doğu ve batı Türklerinde yüksek bir medeniyet kurmuş olan türkler, islâmiyeti bu yüksek medeniyetin sahibi olarak kabul ettiler. Dün, islâm olmadan evvel, çocuklarını kendi okullarında, kendi öğretmenleri eliyle ve Türkçe okuyup yazarak yetiştiren türkler, bugün islâm olunca, çocuklarını medreselere göndermeye, medreselerde Türkçenin yanında, Arapça ve Farsça da öğrenmeye ve dolayısıyla islâmi kültür ile yetişmeye başladılar.

Önce batı Türkistan türkleri islâm oldukları için, islâm Türk bilginleri batı türkistanda yetişmiştir. Bunların başında Farabi ve İbni Sina gelir. Doğu türkistandaki türkler daha sonra islâmiyeti kabul ettikleri için, burada islâm türk bilginleri daha sonra yetişmiştir. Bunların başında Yusuf Has Hacip ile Kaşgarlı Mahmut gelir.

Şunu ilâve edeyimki, batıda yetişen türk bilginleri, türkçe bildikleri ve o zaman türkçe ilim dili olduğu halde, eserlerini Türkçe değil, arabca yazmışlardır. Daha sonra doğuda yetişen Türk bilginleri ise, Arapça bildikleri halde, eserlerini arapça değil, türkçe yazmışlardır. Bu hal, batı türkistan türklerinin milliyetlerini kaybettiklerini ve daha ziyade araplaştıklarını, doğu türkistan türklerinin ise milliyetlerini muhafaza ettiklerini, göstermesi bakımından önemlidir. Milliyetlerini muhafaza eden türk kitleleri, Selçuklarla Anadoluya intikal etmişlerdir.

Türk islâm bilginleri: a **Farabi «870-950»:** Maveraünnehirde seyhun nehri kenarında Farap kasabasında doğan Farabinin asıl adı Mehmettir. Hayatı boyunca hep türkçe konuşmuş ve Türk kıyafetinden başka kıyafet giymemiştir. Asıl adı Mehmet olan Farabi, hayatı boyunca Farapta kalmamıştır. «İlmi arayınız, Çinde dahi olsa» Hadisi şerifine uyarak o zaman islâm âleminin kültür merkezlerinden bir çoğunu dolaşmış ve ilim aramıştır. Rey'i, Harran'ı, Badat'ı, Haleb'i, Mekke ve Medine ile Kahire ve Şamı ziyaret etmiş, her yerde yeni ve ayrı bilgiler öğrenmiştir. Harranda hiristiyan papazlarından Bişr Matadan'dan ve Süryani papazlarından yuhanna'dan bile bilgi öğrenmiştir. Özman islâm âleminde emirler, sultanlar ve halifeler ilim adamlarını korur ve himâye ederlerdi. Ki bu adet sonra avrupaya da geçmiştir. Halebe gelen Mehmet Farabi Halep emiri Seyfüddeve ali'nin iltifat ve himayesine mazhar olmuştur. Halep emiri Ali'i, Farabiye külliyetli bir maaş bağlamışsa da, paraya kıymet vermeyen tok gözlü bilgin «Bana günde dört Dirhem gümüş yetiştir. Fazlasına lüzüm yoktur. Siz fazlasını alın, memleketinizdeki ilim ve hayır kurumlarına verin», demiştir. Dört dirhem gümüş bugünkü para ile, yaklaşık bir rakkamla dört lira eder.

Farabi, devrin icabı olarak çeşitli ilimler öğrenmiş, üstün zekâsı ve ihatalı kültürü ile birçok ilimlerde «Felsefe'de mantık'da, metafizik, zekâ zaman, madde ve mesafe bilgilerinde, tıp riyaziye ve musikide», Aristo'nun eksiklerini tamamlayarak, zamanının üstüne çıkmıştır. İlimlerin tarifi, tasnifi ve konuları demek olan «İhsan el-ulum vel tarif ve ağraziha» adlı arapça ilk ansiklopediyi yazmıştır. Bu eseri ve pek orijinal olan fikirleriyle Aristo'dan sonra ikinci hoca demek olan «Hoca-i sani» ünvanını almıştır.

Farabi, İbni Sina ile İbni Rüş'un kurduğu islâm felsefesi binasının temelini atmıştır. Zira bu iki bilgin, eserlerinde Farabi'den pek çok iktibaslar yapmışlardır. Batıda «Alfarabius» olarak tanınan büyük bilgin, Sîpinoza ve Montesquieu'ye şiddetle tesir etmiştir. Mezarı Şam'dadır.

İbni Sina «980—1037»: Buhara civarında Afsına köyünde doğan bu köylü gocuğu 16 yaşında iken Tıp Diplomasını «İcazetnamesini» alarak doktor olmuş ve Samanoğullarından Buhara Hakimi Nuh bin Mansur'u önemli bir hastalıktan kurtararak tedavi etmiştir. Bundan sonra Nuh'un himayesine mazhar olmuş, Nuh'un «Sivanül-hikme» adlı özel kütüphanesine kapanarak ve Hazreti Peygamberin «Beşikten mezara kadar ilme çalışınız» emrine uyarak, senelerce çalışmış ve kendi kendini yetiştirmiştir. Gerek Felsefe alanında ve gerekse tıp alanında

eski Yunan ve kendi zamanının üstüne çıkmış, İslâm âleminin ikinci «Kalinos'u» ünvanını almıştır.

Tıpta «Hastalıkları, halkın zannettiği gibi cin, şeytan ve yel değil, insan vücudunun çeşitli yerlerine yerleşmiş olan küçük küçük kurtlar yapmaktadır. Biz bugün bu kurtları göremiyoruz. Hazreti Peygamber, "temizlik imanın yarısıdır" demişti. Bu söz boşuna söylenmemiştir. Temizliğe dikkat eden insan, bu kurtlardan, dolayısıyla hastalıktan kısmen korunmuş olur» diyerek mikrobu bulmuş ve tarif etmiş de ismini koyamamış, kurt demiştir.

«Bedensiz ruh, ruhsuz beden olamaz. Ruh bedene, beden ruha daima etki yapar. Bundan da hastalıklar hasıl olur» diyen İbni Sina bugünkü «parapisikoloji'nin» temellerini atmıştır.

«Muayenelerde hastanın hem ruhî davranışlarına, hem bedeni ârâzlarına dikkat etmek şarttır», diyerek, bugünkü muâyene esaslarını koymuştur. Bu metotla mide ve felç hastalarına bugünkü teşhisleri koymak imkânına sahip olmuştur.

İbni Sina'nın milliyeti hakkında türktür, değildir, diyenler vardır. Onun türk olduğunu gösteren deliller, türk olmadığını gösteren delillerden daha kuvvetlidir. Şöyle ki:

1. Afgina bir türk köyüdür. Kendisi bu köyde doğmuştur. Sonradan Buha-ra havalisine gelen Acem ve Araplar, köylerden önce şehirlere yerleşmişlerdir. Bu itibarla türk köyüne yerleşmiş bir acem veya arap çocuğu olması ihtimali çok zayıftır.

2. İbni Sina'nın iyi arapça bilmediğini, bildiği arapçayı da türk şivesiyle konuştuğunu aynı aynı devirde yaşamış olan arap bilgini Ebu Mansur Cibai söylemektedir. Gayet tabii, ana dili Türkçe idi. Arapçayı sonradan öğrenmişti. Bunun bir gerçek olduğunu, zamanımızda bile görmek mümkündür.

3. Avrupa, İbni Sina'yı türk kaynaklarından değil, arap kaynaklarından tanımıştır. Araplar ise, Arabistanın doğusunda oturan her millete Acem «Persian» derlerdi. Bunun için Avrupa da yanlış olarak İbni Sina'yı Acem olarak tanımıştır.

4. Avrupalılar, hacı seferlerinde türklere mağlup olmuşlardı ve türklere barbar diyorlardı. Bir taassup eseri olarak türklere muğber olan avrupalıların, barbar dedikleri türklere İbni Sina gibi bir bilgenden bahsetmeleri, kendi kendilerini nakzetmek demek olacaktı. Onun için İbni Sina'yı arap veya acem olarak göstermek işlerine gelmiştir.

5. 750-1000 tarihine kadar Batı Türkistandaki türkler millî bir türk devleti kuramamışlar, dolayısıyla İbni Sina devrinde milliyetlerini kaybederek kısmen araplaşmışlardır.

Doğu Türkistanda Kaşgar, eski Göktürk ve Uygurlar devrinden beri bir ticaret, sanayi, ilim ve kültür merkezi idi. Karahanlılar «930—1212» zamanında islamiyetin de kabul edilmesinden sonra, daha da ilerlemiş ve gelişmişti. Kültürel bakımdan gelişmenin en hariz misallerinden biri, Yusuf Has Hacip ve Kaşgarlı Mahmut gibi Türk bilginlerinin burada yetişmiş olmasıdır.

Hem bilgin ve hem de devlet adamı olan Yusuf Has Hacip «1015—1075» Bala-sagunda doğmuştur. Karahanlılardan Uluğ Buğra Hanın iltifat ve himayesine mazhar olan Yusuf Has Hacip saraya alınmış ve Hacip ünvanında da anlaşılacağı gibi saray nazırlığına kadar yükselmiştir. Bu rada 1069—1070 tarihleri arasında saadet veren bilgi demek olan «Kutadgu-Bilik» adlı meşhur eserini yazmıştır. Arap tesirine rağmen bilgin eserini manzum, mesnevi şeklinde ve fakat türkçe olarak yazmıştır. 7000 beyite yaklaşan eserde, adaleti temsil eden Gündoğdu, devleti temsil eden Aydoğdu, ahlâkı temsil eden Ögdülmüş ve kanatı temsil eden Uğdurmuş karşılıklı olarak, ihkmeti, felsefi ve veciz sözlerle konuşturulmaktadır. Eser, Kahramanlar müstesna «Kelile ve Dinneyi» hatırlatır.

Aynı merkezde yetişmiş olan büyük türk bilginlerinden biri de Kaşkarlı Mahmut'tur. Yaklaşık bir rakamla «1010 ile 1080» tarihleri arasında yaşamıştır. Türk lûgat kitabı divanı mânasına gelen «Kitabı Divan'ı Lûgat-i Türk» adlı büyük eserini araplara Türkçeyi öğretmek maksadı ile 1068 ile 1074 yılları arasında yazmıştır.

Aynı çevrede yetişmiş bilginlerden, insanların huy ve davranışlarından bahseden «Aybetül Hakayık» adlı eserin yazarı, Edip Ahmet ile «Tarihî Kaşgar» adlı eserin yazarı, Gaffarı da saymak mümkündür.

Doğu Türkistanda yetişen bilginlerin eserlerini türkçe yazmış olmaları, islamiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen, milliyetlerini de muhafaza ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.